

<https://doi.org/10.36719/2706-6185/43/125-129>

Aygün Qurbanlı
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant
aygun.sahmarqizi@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-7234-2303>

Analitik jurnalistikada informasiya siyasətinin əsas komponentləri

Xülasə

Müasir informasiya siyasəti, cəmiyyətin inkişafını və təhlükəsizliyini təmin edən kompleks bir sahədir. Bu siyasət, informasiya təhlükəsizliyi, kiber təhlükəsizlik, şəxsi məlumatların qorunması və internetin tənzimlənməsi kimi vacib aspektləri əhatə edir. Xüsusilə kiber təhlükəsizlik, dövlətlər və təşkilatlar üçün prioritet məsələlərdən biridir, çünki kibertəhlükələr qlobal xarakter daşıyır. Eyni zamanda ifadə azadlığı və senzura məsələləri də balanslaşdırılmalıdır; bu, vətəndaşların hüquqlarını qorumaq üçün əhəmiyyətlidir.

Rəqəmsal bərabərlik, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə internetə çıxışı artırmaq və rəqəmsal savadlılığı inkişaf etdirmək məqsədini güdür. Rəqəmsal təhsil proqramları, insanların müasir iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun bacarıqlarını artırmağa yönəlir. Beynəlxalq əməkdaşlıq, kibertəhlükəsizlik standartlarının yaradılması və müvafiq qanunvericilik çərçivələrinin formalaşdırılması üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın sürətli inkişafı yeni iş imkanları və bazar diversifikasiyası təqdim edir, eyni zamanda qlobal ticarət əlaqələrini gücləndirir. Beləliklə, informasiya siyasətinin müxtəlif istiqamətləri dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar və cəmiyyətin digər aktorları tərəfindən birgə həyata keçirilməlidir. Bu sahədə irəliləyişlər yalnız iqtisadi inkişafı deyil, həm də cəmiyyətin sosial transformasiyasını stimullaşdırır, bu da kollektiv əməkdaşlığı tələb edir. Hər kəs bu sahədə fəal iştirak etməlidir.

Açar sözlər: media, siyasət, informasiya, təhlükəsizlik, analitik düşüncə

Aygun Gurbanli
Baku State University
Ph. D. student
aygun.sahmarqizi@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-7234-2303>

The Main Components of Information Policy in Analytical Journalism

Abstract

Modern information policy is a complex field that ensures the development and security of society.

This policy encompasses vital aspects such as information security, cybersecurity, personal data protection, and the regulation of the internet. Cybersecurity, in particular, is a priority issue for states and organizations, as cyber threats have a global nature. Simultaneously, freedom of expression and censorship must be balanced, as it is crucial to protect citizens' rights. Digital equality aims to increase internet access and improve digital literacy, especially in developing countries.

Digital education programs are designed to enhance individuals' skills in line with modern economic demands. International cooperation is essential for establishing cybersecurity standards and developing relevant legislative frameworks. The rapid development of the digital economy offers new job opportunities and market diversification while strengthening global trade relations. Thus, various aspects of information policy must be implemented collaboratively by states,

international organizations, and other societal actors. Progress in this field stimulates not only economic growth but also social transformation, necessitating collective cooperation. Everyone should actively participate in this area.

Keywords: *media, politics, information, security, analytical thought*

Giriş

Müasir dövrdə informasiya siyasəti çoxşaxəli, kompleks bir sahədir və bir çox aspektləri əhatə edir. Bu sahədə baş verən sürətli dəyişikliklər, yeniliklər cəmiyyətin və dövlətlərin müxtəlif sahələrinə təsir edir.

Dünyanın hansı ölkəsində yaşamasından asılı olmayaraq, baş verən ən son məlumatlar, xəbərlər hər kəsin marağına səbəb olur. Nahaq yerə deyil ki, dünyanın aparıcı kütləvi informasiya vasitələrinin əsas xəbərlərini beynəlxalq məsələlər təşkil edir. Lakin kütləvi informasiya vasitələri beynəlxalq məsələləri yayımlayarkən çətinliklər ilə üzləşməli olublar. Xüsusilə də, müstəmləkə altında olmuş ölkələrin mətbuatı azad olmadığından, cəmiyyəti maraqlandıran məsələləri olduğu kimi işıqlandıra bilməmişdir. Lakin müstəqilliyə nail olmuş, azad və demokratik dövlətçilik prinsiplərini öndə tutan ölkənin mətbuatı istənilən siyasi prosesi işıqlandırmaq, siyasətçilərin fikir və rəyləri əsasında beynəlxalq proseslərin inkişaf istiqamətlərini tapmaq, cəmiyyəti dəqiq və həqiqi informasiya ilə təmin etmək iqtidarına malikdir (Benkler, 2006).

Informasiyanın siyasi proseslərə və münasibətlərə, beynəlxalq və ölkədaxili ictimai rəyə təsir imkanları genişdir. Üstəlik, dövlətin məqsədyönlü informasiya siyasətinin onun müəyyən etdiyi ideologiyanın həyata keçirilməsinə xidmət etməsi şəxsizdir. Vahid informasiya məkanının – internetin meydana gəlməsi media siyasətində növbəti keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliyinə mahiyyətini təşkil edir (Castells, 1996).

Tədqiqat

Informasiya siyasətinin əsas istiqamətlərini daha ətraflı nəzərdən keçirək.

1. **Informasiya təhlükəsizliyi və məxfiliyi**

a. *Kiber təhlükəsizlik:*

Kiber təhlükəsizlik müasir informasiya siyasətinin əsas prioritetlərindən biridir. Dövlətlər və təşkilatlar öz məlumatlarının və sistemlərinin kibertəhlükələrdən qorunmasını təmin etmək üçün müxtəlif tədbirlər görürlər. Bu sahədə qanunvericilik aktları, kibertəhlükəsizlik strategiyaları və beynəlxalq əməkdaşlıq mühüm rol oynayır (Webster, 2006).

Kibertəhlükəsizlik sahəsini bir neçə fərqli bölməyə bölmək olar və onların təşkilat daxilində koordinasiya kibertəhlükəsizlik proqramının uğuru üçün çox vacibdir. Bu bölmələrə aşağıdakılar daxildir:

- Tətbiq təhlükəsizliyi,
- Məlumat təhlükəsizliyi,
- Şəbəkə təhlükəsizliyi,
- Əməliyyat təhlükəsizliyi,
- Bulud təhlükəsizliyi və s.

Kibertəhlükəsizlik təhdidlərindən bəhs edərkən onun müxtəlif növlərini də nəzərdən keçirək:

Zərərli proqram hər hansı bir fayl və ya proqramın istifadəçinin kompüterinə zərər vermək üçün istifadə oluna biləcəyi zərərli nproqram formasıdır. Zərərli proqramların müxtəlif növlərinə qurdlar, viruslar, troyanlar və casus proqramlar daxildir. Ransomware, təcavüzkarın qurbanın kompüter sistem fayllarını (adətən şifrələmə yolu ilə) kilidləməsini və onların şifrəsini açmaq və kilidini açmaq üçün ödəniş tələb edən zərərli proqram növüdür. Sosial mühəndislik insanların qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanan bir hücumdur. O, adətən, qorunan həssas məlumatları əldə etmək üçün istifadəçiləri təhlükəsizlik prosedurlarını pozmağa təhrik edir (McQuail, 2010).

Fişinq, nüfuzlu və ya məlum mənbələrdən gələnərə bənzəyən saxta e-poçt və ya mətn mesajlarının göndərildiyi sosial mühəndislik formasıdır. Çox vaxt təsadüfi hücumlar, fişinq mesajlarının məqsədi kredit kartı və ya giriş məlumatları kimi həssas məlumatları oğurlamaqdır. Spear phishing, nəzərdə tutulan istifadəçi, təşkilat və ya biznesə malik olan fişinq növüdür.

b. *Şəxsi məlumatların qorunması:*

Şəxsi məlumatların qorunması xüsusilə vacibdir, çünki şəxsi məlumatların sızması və ya qanunsuz istifadə olunması ciddi nəticələrə səbəb ola bilər. Bu sahədə GDPR (General Data Protection Regulation) kimi qanunlar şəxsi məlumatların qorunmasını təmin etmək üçün qəbul edilmişdir və digər ölkələr də bu istiqamətdə qanunvericiliklərini təkmilləşdirirlər (Lessig, 2006).

2. İnternetin tənzimlənməsi və rəqəmsal hüquqlar

a. *İfadə azadlığı və senzura:*

İnternetin tənzimlənməsi sahəsində ifadə azadlığının təmin edilməsi və senzura ilə mübarizə mühüm məsələlərdən biridir. Dövlətlər bu sahədə balans qorumağa çalışırlar, çünki bir tərəfdən təhlükəsizlik və ictimai nizamı qorumaq lazım gəlir, digər tərəfdən isə vətəndaşların azad söz hüququnu təmin etmək vacibdir (Castells, 2008).

İnternetin tənzimlənməsi dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların şəbəkə təhlükəsizliyi, məxfilik və müştəri hüquqlarını qorumaq məqsədilə hazırladıqları qanunvericilik çərçivəsində həyata keçirilir. Bu tənzimləmələr internetdəki davranışları, məlumatların mühafizəsini və müştəri hüquqlarını əhatə edir. Bəzi ölkələrdə sərt senzura və ya məhdudiyyətlər tətbiq edilir, bəzilərində isə daha açıq və liberallaşmış yanaşmalar mövcuddur.

b. *Rəqəmsal hüquqlar:*

Rəqəmsal hüquqlar internet istifadəçilərinin hüquq və azadlıqlarını təmin etmək üçün qəbul edilmiş qaydalardır. Bunlar arasında məlumat əldə etmək hüququ, məxfiliyə hörmət, məlumatların qorunması və internetdə təhlükəsizliyin təmin edilməsi kimi hüquqlar yer alır (Van Dijk, 2012).

Bu hüquqların qorunması üçün beynəlxalq standartların yaradılması vacibdir. Məsələn, Avropa İttifaqı GDPR (Ümumi Məlumatların Qorunması Tənzimlənməsi) ilə bu hüquqları gücləndirməkdədir. Rəqəmsal hüquqların təminatı istifadəçilərin onlayn mühitdə daha təhlükəsiz hiss etmələrinə imkan yaradır (Mansell & Raboy, 2011).

3. Media və dezinformasiya ilə mübarizə

a. *Dezinformasiyanın qarşısının alınması:*

Dezinformasiya və saxta xəbərlərlə mübarizə müasir informasiya siyasətinin vacib istiqamətlərindən biridir. Dezinformasiyanın yayılması cəmiyyətə, demokratiya və ictimai nizam-intizama ciddi ziyan vurur. Bu səbəbdən, dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar dezinformasiya ilə mübarizə üçün müxtəlif strategiyalar və qanunvericilik aktları qəbul edirlər.

Dezinformasiya kütləni həqiqətlə çaşdırmaq məqsədi ilə qəsdən natamam, yalan və çaşdıran məlumatların yayılmasıdır. Bəzən mənbə düzgün açıqlanır (açıq dezinformasiya), əksər hallarda isə məlumatın mənbəyi haqqında heç bir məlumat verilmir və ya yalan məlumat verilir (qapalı dezinformasiya).

Dezinformasiya bir çox hallarda şaiyə texnologiyalarına əsaslanır. Dezinformasiya başqa xalqları və ya ictimaiyyəti çaşdırmaq üçün açıq şəkildə və ya dövlətdən, xüsusilə də kəşfiyyat xidmətlərindən sızma şəklinə qəsdən yanlış məlumatdır. Yanıltıcı məlumat xüsusilə müharibə vəziyyətində təbliğat məqsədilə tez-tez istifadə edilən bir üsuldur (Karppinen, 2013).

Əsasən ABŞ və bəzi Qərbi ölkələrinə məxsus global media korporasiyaların istifadə etdikləri metodudur. 11 sentyabrdan sonra İraqa və Yaxın Şərqi müdaxiləni əsaslandırmaq üçün Qərbi mediasında gedən yazılar buna misal ola bilər (nüvə silahı, kimyəvi silah).

b. *Media savadlılığı:*

Media savadlılığı proqramları vətəndaşların media mənbələrini kritik düşünmə və saxta xəbərləri tanıma bacarıqlarını artırmaq məqsədi daşıyır. Bu, xüsusilə gənc nəsil üçün əhəmiyyətlidir, çünki onlar rəqəmsal medianın əsas istifadəçiləridir (World Trends in Freedom of Expression and Media Development: Global Report 2017/2018, 2018).

Media savadlılığı insanlara medianı düzgün oxumaq, ictimai həyatda daha aktiv və şüurlu olmağa kömək etmək, mesajları düzgün aşkarlamaq üçün lazımi aparatı əldə etmək imkanını verir.

4. Rəqəmsal bərabərlik və inklüzivlik

a. *İnternetə çıxış:*

Rəqəmsal bərabərlik hər kəsin internetə və rəqəmsal texnologiyalara bərabər çıxışını təmin etməyi hədəfləyir. Bu sahədə qeyri-bərabərliklərin aradan qaldırılması, xüsusilə inkişaf etməkdə

olan ölkələrdə və kənd yerlərində internetə çıxışın artırılması vacibdir (The Protection of Children Online: Risks Faced by Children Online and Policies to Protect Them, 2011).

b. Rəqəmsal təhsil:

Rəqəmsal təhsil proqramları insanların rəqəmsal bacarıqlarını artırmağa yönəlib. Bu proqramlar həm məktəblərdə, həm də böyüklər üçün təhsil müəssisələrində təşkil edilir və rəqəmsal iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun kadrların hazırlanmasını təmin edir.

Rəqəmsal bacarıqlar bütün təhsil pillələri, o cümlədən peşə təhsili üzrə siyasət və strategiyalarda öz əksini tapır. Strategiyada rəqəmsal təhsil resurslarına çıxışın genişləndirilməsini, təhsillə bağlı media və internet resurslarının inkişafının təmin edilməsi nəzərdə tutulur (A Digital Agenda for Europe, 2013).

5. İKT-nin inkişafı və innovasiya siyasəti

a. Startaplar və innovasiyalar:

Informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsində startaplar və innovasiyalar iqtisadi inkişafın mühüm hərəkətverici qüvvəsidir. Dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar bu sahənin inkişafını dəstəkləmək üçün müxtəlif proqramlar və maliyyə dəstəkləri təmin edirlər (The Internet Governance Project (IGP)).

Dövlətlər İKT sektorunda innovasiyanı təşviq etmək məqsədilə bir sıra strategiyalar və proqramlar həyata keçirirlər. Bu proqramlar arasında startaplara dəstək, təhsil sisteminin modernləşdirilməsi və tədqiqat layihələrinin maliyyələşdirilməsi var. Məsələn, ABŞ-da Silikon Vadisi kimi mərkəzlər, yeni texnologiyaların inkişafını dəstəkləyən ekosistemlər yaradılıb. Avropa İttifaqında isə Horizon Europe proqramı innovativ layihələrin dəstəklənməsi üçün geniş imkanlar təqdim edir.

b. R&D (tədqiqat və inkişaf):

R&D fəaliyyəti yeni texnologiyaların və həllərin inkişafını təmin edir. Dövlətlər və böyük şirkətlər bu sahəyə böyük investisiyalar yatırır, universitetlərlə və tədqiqat mərkəzləri ilə əməkdaşlıq edirlər.

6. Beynəlxalq əməkdaşlıq

a. Kiber təhlükəsizlik:

Beynəlxalq əməkdaşlıq kiber təhlükəsizlik sahəsində vacibdir, çünki kibertəhlükələr qlobal xarakter daşıyır. Dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar birgə tədbirlər həyata keçirir, məlumat mübadiləsi aparır və beynəlxalq kibertəhlükəsizlik standartlarını inkişaf etdirirlər.

b. Rəqəmsal iqtisadiyyat:

Rəqəmsal iqtisadiyyat – insanlar, müəssisələr, cihazlar, məlumatlar və proseslər arasında milyardlarla gündəlik internet bağlantısı nəticəsində ortaya çıxan, kompüter texnologiyalarına əsaslanan iqtisadi fəaliyyətdir.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün beynəlxalq əməkdaşlıq mühüm rol oynayır. Bu sahədə sərhədlərarası ticarət, rəqəmsal xidmətlərin göstərilməsi və qlobal tənzimləmə çərçivələrinin yaradılması üçün birgə fəaliyyətlər həyata keçirilir (The Electronic Frontier Foundation (EFF)).

E-ticarət, rəqəmsal xidmətlər, bulud texnologiyaları, məlumat analitikası, süni intellekt və bu sahələrin sürətli inkişafı ənənəvi biznes modellərini dəyişdirir və müştəri ilə əlaqələri gücləndirir. Məsələn, Amazon və Alibaba kimi platformalar müştəri təcrübəsini ön plana çıxararaq, qlobal ticarətdə inqilab edib.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı ilə yanaşı, bir sıra çətinlikləri də mövcuddur. Rəqəmsal bölünmə, yəni iqtisadiyyatın müxtəlif hissələrinin İKT-yə əlçatanlığı ciddi narahatlıqlara səbəb olur. Məlumatların təhlükəsizliyi və fərdi hüquqların qorunması da aktual məsələlərdəndir. Bununla yanaşı, bu sahə yeni iş imkanları, bazar diversifikasiyası və qlobal ticarət üçün geniş perspektivlər təqdim edir (The Berkman Klein Center for Internet & Society at Harvard University).

Nəticə

Müasir dövrdə informasiya siyasəti cəmiyyətin hərtərəfli inkişafını və təhlükəsizliyini təmin etmək üçün çox mühüm bir sahədir. Informasiya siyasətinin müxtəlif istiqamətləri dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar və cəmiyyətin digər aktorları tərəfindən birlikdə həyata keçirilir və bu sahədə davamlı yeniliklər və təkmilləşdirmələr tələb olunur.

Eyni zamanda İKT-nin inkişafı, innovasiya siyasəti, rəqəmsal iqtisadiyyat, internetin tənzimlənməsi və rəqəmsal hüquqlar müasir cəmiyyətin əsas aspektləridir. Bu sahələrdəki irəliləyişlər yalnız iqtisadi inkişafı deyil, eyni zamanda cəmiyyətin bütün sahələrində transformasiyanı da stimullaşdırır. Hökumətlər, müəssisələr və fərdlər bu transformasiyalardan faydalanmaq üçün birgə çalışmalıdırlar.

Ədəbiyyat

1. Benkler, Y. (2006). *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. Yale University Press.
2. Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishers.
3. Castells, M. (2008). The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 78-93.
4. *A Digital Agenda for Europe*. (2013). European Commission.
5. Karppinen, K. (2013). *Rethinking Media Pluralism*. Fordham University Press.
6. *World Trends in Freedom of Expression and Media Development: Global Report 2017/2018* (2018). UNESCO.
7. Lessig, L. (2006). *Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0*. Basic Books.
8. McQuail, D. (2010). *McQuail's Mass Communication Theory*. Sage.
9. Mansell, R., & Raboy, M. (Eds.). (2011). *The Handbook of Global Media and Communication Policy*. Wiley-Blackwell.
10. *The Protection of Children Online: Risks Faced by Children Online and Policies to Protect Them*. (2011). OECD.
11. *The Internet Governance Project* (IGP). internetgovernance.org
12. *The Electronic Frontier Foundation* (EFF). eff.org
13. *The Berkman Klein Center for Internet & Society at Harvard University*. Cyber.harvard.edu
14. Van Dijk, J. (2012). *The Evolution of the Digital Divide: The Digital Divide Turns to Inequality of Skills and Usage*. Digital Enlightenment Yearbook 2012, 57-75.
15. Webster, F. (2006). *Theories of the Information Society*. Routledge.